

УДК 930.1/.2 (470) : 94 (100) «1939/1945»

## СИНТЕТИЧНІ ПРАЦІ З ІСТОРІЇ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ ТА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ РОСІЇ

*Ірина Суховерська*

Львівський національний університет імені Івана Франка  
Україна, 79000, Львів, вул. Університетська, 1  
e-mail: 23anuri@gmail.com

Проблема трактування подій Другої світової війни у Росії з кожним роком стає все актуальнішою, оскільки наявність внутрішньополітичного та зовнішньополітичного дискурсу з приводу історичної пам'яті про війну доводить, що Друга світова війна ніколи не буде тільки минулим Росії, її історичним досвідом, а завжди буде присутня у майбутньому. Зміни в організації сучасної російської історичної науки та у розумінні завдань і методів історичного дослідження, пов'язані з пошуком нових теоретичних і концептуально-методологічних засад вивчення історії після розпаду Радянського Союзу, спровокували розширення проблемного поля, джерельної бази та дослідницького апарату сучасної російської історіографії Другої світової війни завдяки методологічному плюралізму та намаганням синтезувати досягнення російської вітчизняної та зарубіжної історіографії. Нові умови розвитку російської історичної науки зумовили перегляд подій Другої світової війни та конструювання нового образу війни в академічному середовищі та російському суспільстві. Найкраще зазначені зміни можна простежити у синтетичних працях, присвячених подіям Другої світової війни, які дозволяють не лише визначити найважливіші тенденції трактування воєнних подій, здобутки та прорахунки у дослідженнях сучасної російської історіографії, а й вплив на російську історичну науку державної політики пам'яті.

Вивчення трактування подій Другої світової війни у синтетичних працях і вплив на них державної політики пам'яті є новим напрямом дослідження у сучасній історичній науці. У російській історіографії відсутні комплексні дослідження з даної проблематики, незважаючи на кількість синтетичних праць і необхідність в їхньому ретельному вивченні. Дослідженням змісту синтетичних праць, присвячених подіям Другої світової війни, займаються російські історики О. Биков, В. Золотарьов, О. Лапшин, Ю. Рубцов та інші, які вивчали такі аспекти

проблеми, як особливості підготовки синтетичних праць, їхню структуру, зміст і вплив на розвиток російської історіографії. Однак поза увагою дослідників залишилися порівняльна характеристика радянських і пострадянських синтетичних праць, присвячених подіям Другої світової війни, аналіз впливу ідеологічного тиску на процес створення синтетичних видань, огляд їхньої джерельної бази. Багато публікацій, присвячених цим питанням, представлені лише у вигляді рецензій на певний розділ масштабної синтетичної праці з однобічною подачею матеріалу.

Мета статті – охарактеризувати особливості трактування подій Другої світової війни у сучасних російських синтетичних працях, визначити вплив радянської історіографії та державної політики пам'яті Росії на процес їхнього створення.

Розвиток історіографії певної проблематики характеризується низкою факторів, серед яких доступність вивчення та публікування історичних джерел з даної теми, наявність поглиблених монографічних досліджень, достатній рівень розробки історіософсько-методологічних концепцій і створення синтетичних праць, що підсумовують реалізацію попередніх факторів і визначають здобутки та недоліки історичних досліджень. Синтетичні праці не лише виступають репрезентантом розвитку історичної науки, а й моделюють образ певної події в історіографії [2, с. 36; 3, с. 50; 30, с. 129].

Синтетичні праці, присвячені історії Другої світової війни, мають важливе наукове та суспільне значення у сучасній Росії завдяки узагальнюючому характеру викладу матеріалу. Їхня мета – визначити компромісне трактування подій війни між державною політикою пам'яті та історичною наукою, залучивши значну джерельну базу, яка включає раніше видані дослідження істориків, матеріали російських вітчизняних і зарубіжних архівів, свідчення очевидців подій [1, с. 74]. Джерельна ба-

за синтетичних праць створює умови для застосування комплексного підходу до вивчення подій Другої світової війни та конструювання образу війни у російській історичній науці [24]. Однак ідеологічні межі дослідження зумовлюють виклад матеріалу синтетичних праць, залишивши у центрі уваги за традицією російської історіографії військові дії, які намагаються розглядати у нерозривному зв'язку з іншими аспектами: характеристикою радянської промисловості напередодні війни, зовнішньою політикою, боротьбою партизан у тилу ворога, рухом Опору на окупованих Німеччиною територіях і побутом громадян [1, с. 75].

У Росії публікації синтетичних праць, присвячених подіям Другої світової війни, беруть витоки з радянської історіографії, а тому перейняли від неї багато елементів. Найважливішими серед них є особливості підготовки синтетичних праць, характер викладу матеріалу, структура роботи й ідеологічний тиск державної політики пам'яті, оскільки підготовка до друку багатотомних узагальнюючих видань визначається як завдання державного значення та розпочинається на основі спеціальних указів і розпоряджень Президента Росії [1, с. 76; 24; 29]. Цю традицію російська історіографія перейняла від радянської, де відповідні розпорядження видавав ЦК КПРС, у результаті яких вийшли друком дві масштабні синтетичні праці: шеститомна «Історія Великої Вітчизняної війни Радянського Союзу 1941-1945» [26] і дванадцятитомна «Історія Другої світової війни 1939-1945» [27]. Кожна із зазначених праць створила умови для розвитку історичних студій, присвячених подіям війни, обумовивши ідеологічні межі та проблематику досліджень відносно офіційної концепції історії радянського періоду [1, с. 74-75; 24; 29, с. 352].

Синтетична праця «Історія Великої Вітчизняної війни Радянського Союзу 1941-1945» (1960-1965 рр.) була наслідком впливу політичного курсу держави та стала основою для подальших досліджень, не втративши значення навіть у сучасній російській історіографії [1, с. 75; 24; 29, с. 352]. Обставини, за яких створювалось це узагальнююче видання, зумовили можливість перегляду деяких аспектів військового протистояння війни. У синтетичній праці визначено серйозні прорахунки Й. Сталіна у зовнішньополітичній діяльності, що призвели до поразки Червоної армії у 1941 р. Вперше на фаховому рівні було піднято проблему неефективності політики Й. Сталіна через аналіз репресій щодо командного складу

Червоної армії, у результаті яких армія залишилася напередодні війни без кваліфікованого командного складу. Заразом, шеститомне синтетичне видання мало суттєву ідеологічну зумовленість, яка завадила проаналізувати ефективність політичної системи у роки війни та визначити її вплив на життя людей, вивчити побут жителів окупованих територій та евакуйованих у роки воєнного протистояння, акцентуючись винятково на здобутках війни [1, с. 75].

Протягом 1973-1982 рр. була створена синтетична дванадцятитомна праця «Історія Другої світової війни 1939-1945» як результат діяльності Всесоюзного інституту військової історії, який об'єднав фахівців з військової справи, історії, економіки, міжнародних відносин. Вони ввели до наукового обігу багато нових джерел, які стали основою для видання серії книг «Друга світова війна в дослідженнях, спогадах, документах», що налічували понад 20 публікацій і стали джерельною основою дванадцятитомної праці [29, с. 352]. Опрацювання нових джерел створило умови для розширеного аналізу різноманітних аспектів історії Другої світової війни у синтетичній праці, починаючи від передісторії військового протистояння і закінчуючи його наслідками та значенням.

Особливістю праці «Історія Другої світової війни 1939-1945» є розгляд подій німецько-радянської війни у нерозривному зв'язку з історією Другої світової війни, але з головним акцентом на німецько-радянському конфлікті [24]. Водночас, у цій синтетичній праці, на відміну від праці «Історія Великої Вітчизняної війни Радянського Союзу 1941-1945», затушовувалися питання про негативні аспекти ролі Й. Сталіна й організовані ним репресії в армії, оскільки партійно-державне керівництво робило ставку на «консервативну стабільність». З цією метою навіть термін «репресії» не використовували, його замінили більш м'яким поняттям «звинувачення на адресу командного складу Червоної Армії» [29, с. 352].

Перегляд трактування проблематики війни розпочався лише наприкінці ХХ ст., коли у 1987 р. було прийнято рішення про підготовку нового десяти томного видання з історії Другої світової війни, мета якого створити нову концепцію трактування подій Другої світової війни на основі розсекречених у період перебудови матеріалів. Однак втілити цей проект не вдалося, а зібрані матеріали стали основою російських синтетичних праць вже після розпаду СРСР [1, с. 75].

Проміжним етапом розвитку синтетичних праць між радянською та пострадянською історичною науками стало видання наприкінці 1990-х рр. чотиритомної праці «Велика Вітчизняна війна 1941-1945. Військово-історичні нариси». Вона тематично поділена на чотири структурні елементи, в яких війну зображено за радянським зразком, тобто військові дії охарактеризовано у перших трьох томах, а людський вимір війни репрезентував четвертий том [24; 25, с. 4].

Перший том «Суворі випробування» присвячений розгляду зовнішньополітичних відносин СРСР напередодні Другої світової війни, характеристиці початку німецько-радянського військового конфлікту й визначенню причин поразки Червоної Армії [4, с. 479]. Автори, спираючись на сучасні їм погляди істориків щодо недостатньо досліджених і дискусійних тем, зосередивши увагу на зовнішньополітичній кризі в Європі у 1939 р., вказали, що саме Мюнхенська змова стала прологом війни. Натомість пакт Молотова-Ріббентропа 1939 р. визначено як вимушений захід через невдалі переговори з Великобританією та Францією, а також загрозу вторгнення Німеччини. Відступ Червоної Армії зображено у синтетичній праці як тимчасовий захід, а крах гітлерівського блицкригу – як суттєвий прорахунок німецького командування [4, с. 482].

У другому томі «Перелом» розглянуто події, які сприяли корінному перелому війни на користь Радянського Союзу та його значенню у військовому протистоянні [5, с. 423]. Автори порівняли діяльність радянського та німецького політичного і військового керівництва, визначивши політичні, економічні та військово-стратегічні умови збройної боротьби на німецько-радянському фронті, зосередившись на зображенні «подвигу радянського народу». Водночас історики звернули увагу на бачення сучасників цих подій та особливості історичної пам'яті російського суспільства у 1990-х роках [5, с. 428].

Том «Звільнення» присвячений аналізу події німецько-радянської війни з січня 1944 р. по травень 1945 року й участі Радянського Союзу у війні з Японією у серпні-вересні 1945 р., яку названо радянсько-японською війною. Автори, застосувавши порівняльний метод, окреслили зміни у військово-політичній, економічній і дипломатичній сферах, що відбулися у результаті війни [6, с. 430]. При цьому історики возвеличили Червону армію, яка «остаточно розгромила гітлерівську військову машину та розгромила японське

Квантунське угруповання» [6, с. 432].

Людський вимір війни знайшов часткове втілення лише у четвертому томі «Народ і війна», де ключову увагу зосереджено на причинах перемоги СРСР над Німеччиною та її союзниками [7, с. 294]. Для зображення військової могутності Радянського Союзу автори детально окреслили динаміку розвитку військового мистецтва Червоної армії та Вермахту, зробивши акцент на патріотизмі радянського народу й особливостях тактики партизанського руху. Зображення побуту людей на окупованих територіях, людські та матеріальні втрати залишилися на маргінесі синтетичної праці, де домінантним стало моделювання героїзму солдатів, офіцерів, партизанів і цивільного населення, в яке не вписалися радянські військовополонені. Побіжно у синтетичному виданні історики вперше окреслили проблеми колабораціонізму, зокрема його чисельність, типи та методи співпраці. Історики розглянули сфери кооперації СРСР з країнами антигітлерівської коаліції, окресливши головні аспекти політичного, економічного та військового співробітництва [7, с. 298].

Важливою передумовою написання чотиритомної праці «Велика Вітчизняна війна 1941-1945. Військово-історичні нариси» стала можливість російських істориків розширити наукові горизонти завдяки спеціальним збірникам архівних матеріалів, зібраних вченими Інституту воєнної історії Міністерства оборони Російської Федерації, які сформували нову історичну концепцію. У 1993 р. репрезентантом нової концепції стала публікація п'ятдесяти томного видання документів під назвою «Російський архів: Велика Вітчизняна», який став джерельною основою чотиритомного синтетичного видання [24; 29, с. 352].

Нові тенденції залучення й опрацювання джерельної бази дозволили розкрити найважливіші проблеми збройного протистояння та надати їм оцінку, опираючись на результати наукових досліджень, реалізованих з урахуванням нових методологічних підходів і використання зарубіжних історіографічних джерел, а не лише радянських ідеологічних кліше. Вперше у синтетичній праці «Велика Вітчизняна війна 1941-1945. Військово-історичні нариси» російськими істориками було використано здобутки зарубіжної історіографії, зокрема вісімдесятип'ятитомне американське видання «Армія США у Другій світовій війні», вісімдесяти томна праця «Офіційна історія Другої світової війни», підготовлена історичною секцією при Кабінеті міністрів Великобританії,

німецьке десяти томне видання у тринадцяти книгах «Третій Рейх і Друга світова війна», стодесяти томна японська праця «Офіційна історія війни Східної Азії». Завдяки залученню зарубіжних історіографічних та архівних джерел новаторськими темами постали проблеми зображення окупаційного режиму, колабораціонізму, долі радянських військовополонених, людських і матеріальних втрат, які репрезентують ціну війни та перемоги у ній [29, с. 354]. Таким чином, чотири томна праця «Велика Вітчизняна війна 1941-1945. Військово-історичні нариси» стала своєрідним підсумком вивчення подій Другої світової війни радянською історичною наукою та спробою його поєднати з новим фактичним матеріалом, накопиченим у другій половині 1980-х рр. – початку 1990-х рр., коли історичні дослідження проводилися в умовах ослаблення ідеологічного тиску на історичну науку та відкриття архівів [1, с. 76].

Розвиток російської історіографії пострадянського періоду протягом 1990-х – 2000-х років сповнений інтенсивних наукових пошуків, публікації низки статей, збірників, монографічних і колективних видань, присвячених вузловим питанням історії Другої світової війни, потребував підготовки нової синтетичної праці з її історії. Публікація такого масштабного видання повинна підвести певні підсумки наукових досліджень, визначити найбільш прийнятні у науковому середовищі погляди й уявлення з неоднозначних і проблемних тем [23, с. 17; 28, с. 237; 29, с. 352]. Водночас, публікація нового синтетичного видання, присвяченого Другій світовій війні, зобов'язана була втілити концептуальні засади державної політики пам'яті сучасної Росії. Державна політика пам'яті Росії була спрямована на боротьбу з фальсифікацією та перекручуванням історії СРСР, під якою мають на увазі кардинальні зміни у перегляді причин, характеру та підсумків війни, характеристики депортацій і заслань, репресій і терору під час військового протистояння, що поставили під сумнів позитивний імідж Радянського Союзу [31].

Підготовка нового масштабного дослідження з історії Другої світової війни розпочалася за звичною схемою у російській історіографії – Президент Російської Федерації В. Путін видав розпорядження від 5 травня 2008 року «Про видання фундаментальної багатотомної праці «Велика Вітчизняна війна 1941-1945 рр.». До роботи залучили фахівців Інституту загальної історії РАН, Інституту російської історії РАН, Інституту економіки РАН,

Академії військових наук, Військового університету МО РФ, МГІМО, Московського державного університету імені М.В. Ломоносова, Загальної військової академії ЗС РФ й інших, які повинні були завершити роботу до ювілею Перемоги у 2015 р. Відмінною особливістю новітньої синтетичної праці мав стати комплексний підхід до висвітлення історії німецько-радянської війни, яку визначила структура дванадцяти томної праці [1, с. 76].

Перший том «Основні події війни» став конспектом всієї синтетичної праці та стислою історією німецько-радянської війни, сконструйованою на основі наукових поглядів, що сформувалися у сучасній російській історіографії [24]. Образ Другої світової війни у ньому автори змоделивали за радянською схемою: розвиток міжнародних відносин у 1930-х роках створив умови, для того, щоб СРСР підписав договір про ненапад терміном на десять років, оскільки у такий спосіб було зведено до мінімуму ризик утворення єдиного антирадянського блоку між Німеччиною й іншими західними державами, а також дозволив Радянському Союзу посилювати військовий потенціал протягом двох років; таємний протокол, який окреслив сфери впливу двох держав, дозволив СРСР повернути втрачені раніше території Російської імперії; військова міць німецького агресора зіштовхнулася з героїзмом і патріотизмом радянського народу та солдатів Червоної армії, які подолали невдачі та поразки, недоліки та прорахунки політичного і військового керівництва, вирішили складні воєнно-політичні завдання, які стали запорукою перемоги у війні [8, с. 941].

У другому томі «Походження і початок війни» детальніше проаналізовано передісторію нападу нацистської Німеччини на СРСР 22 червня 1941 року та події перших трьох місяців військового протистояння. При цьому автори докладно окреслили нацистські плани встановлення світового панування та знищення Радянського Союзу, а також відзначили непослідовний характер передвоєнної політики демократичних країн Західної Європи і США. Авторський склад, опираючись на радянський взірць трактування війни, висвітлював події початкового періоду німецько-радянського конфлікту через самовідданість і героїзм солдатів Червоної армії, які зірвали гітлерівський план «блискавичної війни», оскільки найважливішим підсумком перших місяців війни до моменту початку операції Вермахту «Тайфун» по захопленню Москви (30 вересня 1941 р.) було збереження Радян-

ського Союзу як суверенної держави, не дивлячись на небаченої сили удар [9, с. 895-896].

Третій том «Битви та протистояння, що змінили хід війни» присвячений політичним, економічним і військово-стратегічним умовам, що забезпечили корінний перелом у війні на користь Радянського Союзу. У ньому автори охарактеризували Смоленську битву, оборону Ленінграда, Києва й Одеси, показавши, що потенціал опору радянських збройних сил наростає. Однак ключовою подією, описаною у цьому томі, стала Сталінградська битва. При аналізі цієї битви автори зосередили максимальну увагу на характеристиці партизанського руху й опору цивільного населення окупованих територій, а також організаційним змінам у лавах Червоної армії, які були визнані запорукою її успіху [10, с. 790-791].

У четвертому томі «Звільнення території СРСР. 1944» проаналізовано перебіг вирішальних битв і перемоги у них солдатів Червоної армії на радянсько-німецькому фронті, у результаті яких було завершено звільнення території Радянського Союзу [11, с. 735]. Розгляд цих подій зображено крізь призму самовідданості та героїзму радянського народу, внеску Червоної армії у поразку сил німецького Вермахту, вплив здобутих ними перемог на хід збройної боротьби на інших фронтах Другої світової війни. Автори приділяють значно менше уваги характеристиці проблеми відновлення звільнених територій, повернення населення країни до мирного життя, які опинилися на маргінесі синтетичної праці та вказали на вплив радянської історіографії та її надмірної героїзації, що засвідчила значна увага до характеристики командного складу Червоної армії [11, с. 736-737].

П'ятий том «Переможний фінал. Завершення операцій Великої Вітчизняної війни. Війна з Японією» зосереджений на військових діях Радянського Союзу за межами його кордонів [12, с. 10-13]. Автори зацентрували особливу увагу на радянсько-японській війні 1945 р., вказавши на обставини вступу СРСР у війну, зумовлену неспроможністю антигітлерівської коаліції самостійно здолати мілітаристську Японію. При цьому істориками розкритиковано атомне бомбардування японських міст Хіросіма та Нагасакі американською армією, яке не призвело до негайної капітуляції Японії та було здійснене, коли радянські збройні сили майже здолали ворога з метою впливати на СРСР і його військовий престиж [12, с. 754]. Важливою частиною концепції, сконструйованою у томі, стала характеристика діалектики

визвольної місії, яку виконувала Червона армія, що полягала в єдності захисту національних інтересів Радянського Союзу й інтересів народів інших країн, у глибокому зв'язку національного й інтернаціонального, а також діалектичному взаємозв'язку – між любов'ю радянських воїнів до Батьківщини та ненавистю до ворога. При цьому автори підкреслюють, що ненависть солдатів Червоної армії до німецького Вермахту, не поширилася на мирне населення Німеччини та її союзників, оскільки радянські війська, вступивши на територію цих країн, надавали всебічну допомогу місцевому населенню, забезпечували продовольством, надавали медичну допомогу, відновлювали інфраструктуру [12, с. 756].

У шостому томі «Таємна війна. Розвідка і контррозвідка у Великій Вітчизняній війні» розкрито діяльність розвідки та контррозвідки СРСР напередодні німецько-радянської війни, визначено її значення в інформуванні керівництва країни про агресивні наміри нацистської Німеччини [13, с. 5-7]. Висвітлюючи діяльність розвідувальних служб, історики зазначили, що розвідка працювала ефективно та надала дані про можливий напад на СРСР, але радянське керівництво не могло порушити договір про ненапад з Німеччиною. Крім того, автори визначили основні напрямки діяльності контррозвідувальних органів, які проводили дієву боротьбу зі спецслужбами противника та надійно захищали тил країни. У томі дієвість розвідувальних служб засвідчила характеристика здобутих нею відомостей, зокрема про плани наступальних операцій Вермахту, конспіративні контакти США й Англії з представниками правлячих кіл нацистської Німеччини, які намагались скористатись тимчасовими перемогами Вермахту та здійснити агресію проти СРСР. При цьому історики зауважили, що робота розвідки та її агентурних служб почалась задовго до війни та завершилась багато років після її закінчення [13, с. 745-748].

Сьомий том «Військова економіка і зброя війни» присвячений порівняльному аналізу економічного й оборонного потенціалу СРСР та Німеччини. У ньому автори розглянули основні етапи переходу економіки СРСР на воєнний лад, навели відомості про організаційні заходи щодо евакуації об'єктів промисловості, людських і матеріальних ресурсів, розглянули питання фінансової політики й удосконалення системи тилового забезпечення, відзначивши здобутки СРСР порівняно з іншими країнами антигітлерівської коаліції [14, с. 682-684].

Автори восьмого тому «Зовнішня політика і

дипломатія Радянського Союзу в роки війни» охарактеризували основні напрямки зовнішньополітичної діяльності СРСР під час німецько-радянської війни, зокрема формування і зміцнення антигітлерівської коаліції [15, с. 6-8]. Дев'ятий том «Союзники СРСР по антигітлерівській коаліції» присвячений розвитку країн-учасниць антигітлерівської коаліції та їхній участі в боротьбі [16, с. 7-9]. Автори у цих частинах синтетичної праці порівняли внесок СРСР та її союзників у перемогу над нацизмом, організацію ними військової взаємодії, а також охарактеризували особливості окупаційного режиму і розвитку руху Опору в кожній з країн антигітлерівської коаліції, визначивши незначний вплив ленд-лізу на економічний потенціал Радянського Союзу [15, с. 725-727; 16, с. 719-721].

У десятому томі «Держава, суспільство, війна» автори визначили характер і форми взаємодії держави та суспільства у надзвичайних умовах воєнного часу, а також визначили їх внесок у перемогу. У цьому томі авторами зроблена спроба показати складність і суперечливість соціальних, політичних, економічних, національних проблем, які значно загострилися в умовах воєнного часу. Історики, проаналізувавши, що особливо складна ситуація склалася з сучасним ставленням до радянських оцінок джерел перемоги СРСР у війні, підкреслили домінуючу роль згуртуванню влади та суспільства, фронту і тилу, братству народів багатонаціонального СРСР [17, с. 6-9].

В одинадцятому томі «Політика і стратегія Перемоги: стратегічне керівництво країною і Збройними силами СРСР в роки війни» на основі аналізу документів і матеріалів Політбюро ЦК ВКП(б), РНК СРСР, Президії Верховної Ради СРСР, Державного Комітету Оборони, Ставки ВДК, Генерального штабу Червоної армії розкрито механізм створення та функціонування системи надзвичайних органів стратегічного керівництва й управління країною та Збройними силами СРСР у роки німецько-радянської війни, а також процес їх організаційно-структурного розвитку та приведення у відповідність до вимог збройної боротьби [18, с. 6-9]. При цьому автори визначили значні здобутки кожного з органів у військовому протистоянні та їхнє важливе значення у перемозі над нацизмом [18, с. 781-784].

Дванадцятий завершальний том «Підсумки та уроки» присвячений сучасним поглядам на найбільш дискусійні проблеми історії Другої світової війни, зокрема цінні перемоги та наслідкам війни у політичній, геополітичній, еко-

номічній, соціальній і культурній сферах [19, с. 721-724]. У цьому томі проаналізовано внесок творчих діячів літератури, музики, кінематографа, образотворчого мистецтва й архітектури у перемогу, опис увічнення вже у роки війни пам'яті воїнів-героїв, перелік пам'ятників і меморіальних музеїв, створених у роки війни з ініціативи бійців або населення [20, с. 142; 21, с. 261; 22, с. 4].

Таким чином, нова синтетична праця продемонструвала спадкоємність з радянською історіографією й одночасно впровадження результатів новітніх досліджень. Незважаючи на прагнення авторського колективу до максимального зваженого підходу у трактуваннях подій війни, йому не вдалося подолати крайнощів оцінок багатьох аспектів військового протистояння, оскільки вони ґрунтувались не стільки на науковому аналізі історичних подій та аргументованості висновків і суджень, скільки на ідеологічному дотриманні моделі державної політики пам'яті. Крім того, дослідження історії німецько-радянської війни у синтетичній праці з явним відривом від подій Другої світової війни породило односторонність викладу матеріалу та моделювання образу війни на радянський лад.

Отже, синтетичні праці, присвячені Другій світової війні, у Росії мають декілька важливих особливостей, серед яких ініціювання таких досліджень органами влади, а не науковими осередками, залучення фахівців інших сфер до роботи над виданням і відбір джерельної бази. Кожен з цих факторів зумовив зміст і значення таких синтетичних студій у суспільному житті та історичній науці Росії, трансформували їх з переліку важливих наукових студій до публіцистичних чи науково-популярних видань, які зважають здобутки сучасної російської історіографії із ідеологічними межами державної політики пам'яті.

#### ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Быков А. Фундаментальные труды по истории Великой Отечественной войны советского периода // Вестник Омского университета. Серия «Исторические науки». 2016. № 1. С. 73-78.
2. Васильев Ю. «Кризис истории» – кризис понимания истории // Знание. Понимание. Умение. 2006. № 1. С. 35-40.
3. Васильев Ю. О методологических основаниях русской исторической школы: историософские аспекты. В 2 ч. // Знание. Понимание. Умение. 2009. № 1. С. 49-58; № 2. С. 78-88.
4. Великая Отечественная война 1941-1945 гг. Военно-исторические очерки: в 4 кн. Кн. 1: Суровые испытания. М., 1998. 544 с.
5. Великая Отечественная война 1941-1945 гг. Военно-исторические очерки: в 4 кн. Кн. 2: Перелом. М., 1999. 500 с.
6. Великая Отечественная война 1941-1945 гг. Военно-исторические очерки: в 4 кн. Кн. 3: Освобождение. М., 1999. 510 с.
7. Великая Отечественная война 1941-1945 гг. Военно-

исторические очерки: в 4 кн. Кн. 4: Народ и война. М., 1999. 368 с.

8. Великая Отечественная война 1941-1945 годов: в 12 т. Т. 1: Основные события войны. / В. Золотарев, А. Соколов, Н. Илличевский, А. Кокошин, Ю. Рубцов. М.: Кучково поле, 2011. 976 с.

9. Великая Отечественная война 1941-1945 годов: в 12 т. Т. 2: Происхождение и начало войны. М.: Кучково поле, 2012. 1008 с.

10. Великая Отечественная война 1941-1945 годов: в 12 т. Т. 3: Битвы и сражения, изменившие ход войны / В. Баранов, В. Круглов, А. Соколова. М.: Кучково поле, 2012. 864 с.

11. Великая Отечественная война 1941-1945 годов: в 12 т. Т. 4: Освобождение территории СССР. 1944 год / М. Гареев, А. Борщов, С. Гребенюк. М.: Кучково поле, 2012. 864 с.

12. Великая Отечественная война 1941-1945 годов: в 12 т. Т. 5: Победный финал. Завершающие операции Великой Отечественной войны в Европе. Война с Японией / Г. Севостьянов, В. Афанасьев, А. Болятко, О. Гоман-Голутвина. М.: Кучково поле, 2013. 864 с.

13. Великая Отечественная война 1941-1945 годов: в 12 т. Т. 6: Тайная война. Разведка и контрразведка в годы Великой Отечественной войны / С. Смирнов, Н. Костечко, В. Остроухов, Н. Рогожкин. М.: Кучково поле, 2013. 864 с.

14. Великая Отечественная война 1941-1945 годов: в 12 т. Т. 7: Экономика и оружие войны / В. Панов, А. Соколов, С. Видулов. М.: Кучково поле, 2013. 864 с.

15. Великая Отечественная война 1941-1945 годов: в 12 т. Т. 8: Внешняя политика и дипломатия Советского Союза в годы войны / В. Титов, А. Торкунов, А. Чубарьян, А. Токовнин. М.: Кучково поле, 2014. 864 с.

16. Великая Отечественная война 1941-1945 годов: в 12 т. Т. 9: Союзники СССР по антигитлеровской коалиции / А. Чубарьян, М. Мягков, М. Арзаканян. М.: Кучково поле, 2014. 864 с.

17. Великая Отечественная война 1941-1945 годов: в 12 т. Т. 10: Государство, общество и война / Ю. Петров, Н. Бугай, А. Голубев, С. Журавлев. М.: Кучково поле, 2014. 864 с.

18. Великая Отечественная война 1941-1945 годов: в 12 т. Т. 11: Политика и стратегия Победы: стратегическое руководство страной и Вооруженными силами СССР в годы

войны / В. Герасимов, И. Басик, О. Белаконев. М.: Кучково поле, 2015. 864 с.

19. Великая Отечественная война 1941-1945 годов: в 12 т. Т. 12: Итоги и уроки войны / С. Шойгу, Н. Панков, В. Золотарев. М.: Кучково поле, 2015. 864 с.

20. Жукова О. Социокультурная политика СССР в годы Великой Отечественной войны // Власть. 2011. № 8. С. 142-144.

21. Жукова О. Дежавю и жамяво отечественных войн России и СССР: свидетельствуют документы // Народное образование. 2012. № 9. С. 261-276.

22. Жукова О. Победа на культурном фронте Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. Предпосылки и следствия // Научные труды Московского гуманитарного университета. 2013. № 5. С. 4-17.

23. Замостьянов А. Великая Отечественная война: взгляд из XXI века // Знание. Понимание. Умение. 2015. № 2. С. 169-181.

24. Золотарев В. Грандиозный труд о великой войне // Сенатор: федеральный информационно-аналитический журнал. – URL: <http://www.konkurs.senat.org/notabene/ZolotarevVA.html>

25. Илиевский Н. Современные оценки Великой Отечественной войны // Преподавание истории в школе. 2010. № 3. С. 3-8.

26. История Великой Отечественной войны Советского Союза 1941-1945: в 6 т. – М.: Военное издательство Военного министерства Союза ССР, 1960-1965.

27. История второй мировой войны 1939-1945: в 12 т. М., 1973-1982.

28. Лапшин А. За нами – правда истории // Власть. 2015. № 10. С. 237-240.

29. Лапшин А. История Великой Победы // Знание. Понимание. Умение. 2015. № 4. С. 351-357.

30. Меньковский В. Современная российская историография: учебное пособие / В. Меньковский, О. Бригадина, И. Литвиновский. Минск: РИВШ, 2009. 486 с.

31. Рубцов Ю.В. Фундаментальный труд о Великой Отечественной войне Советского Союза // Фонд Стратегической Культуры. – URL: <http://www.fondsk.ru/news/2012/05/07/fundamentalnyj-trud-o-velikojoteche> stvennoj-vojnovesovetskogosozuza14208.html#comments

### **Суховерська Ірина Синтетичні праці з історії Другої світової війни як репрезентанти сучасної російської історіографії та державної політики пам'яті**

*У статті охарактеризовано найважливіші тенденції трактування подій Другої світової війни у сучасних російських синтетичних працях. Визначено особливості процесу підготовки синтетичних видань, представлено джерельну базу синтетичних досліджень, розкрито зміни у сприйнятті завдань історичного пізнання про воєнні часи, у проблематиці історичного дослідження, а також окреслено російські концепції синтетичних праць і трактування у них подій Другої світової війни на сучасному етапі розвитку історичної науки. Виділено механізми та засоби формування історичної пам'яті як істотного соціокультурного атрибуту національної ідентичності. Особливу увагу зосереджено на аналізі взаємодії сучасної російської історіографії та державної політики пам'яті й їхньому впливу на створення синтетичних видань.*

**Ключові слова:** синтетична праця, Друга світова війна, німецько-радянська війна, російська історіографія, державна політика пам'яті

### **Суховерская Ирина Синтетические труды по истории Второй мировой войны как репрезентанты современной российской историографии и государственной политики памяти**

*В статье охарактеризованы важнейшие тенденции трактовки событий Второй мировой войны в современных российских синтетических трудах. Определены особенности процесса подготовки синтетических изданий, представлено источниковую базу синтетических исследований, раскрыты изменения в восприятии задач исторического познания о военных временах, в проблематике исторического исследования, а также обозначены российские концепции синтетических работ и трактовка в них событий Второй мировой войны на современном этапе развития исторической науки. Выделены механизмы и средства формирования исторической памяти как существенного социокультурного атрибута национальной идентичности. Особое внимание сосредоточено на анализе взаимодействия современной российской историографии и государственной политики памяти и их влияния на создание синтетических изданий.*

**Ключевые слова:** синтетический труд, Вторая мировая война, немецко-советская война, российская историография, государственная политика памяти

**Sukhovska Iryna *Synthetic works on the history of the Second World War as a representative of contemporary Russian historiography and state policy of memory***

*The article describes the most important trends in the interpretation of the events of World War II in modern synthetic works. The article determined peculiarities of the process of preparation of synthetic works, presented the source of synthetic researches, revealed changes in the perception of the tasks of historical knowledge of wartime and the problems of historical research, and outlined Russian concepts of synthetic works and their interpretation of the events of the Second World War at the present stage of the development of historical science. The article identified the mechanisms and means of forming historical memory as an essential sociocultural attribute of national identity. Particular attention was paid to the analysis of the interaction of contemporary Russian historiography and state policy of memory and their influence on the creation of synthetic editions.*

**Keywords:** *the synthetic work, the Second World War, the German-Soviet war, the Russian historiography, the state policy of memory*

Рецензенти:

Михайлуца М.І., д.і.н., професор

Шитюк М.М., д.і.н., професор

*Надійшла до редакції 30.08.2017 р.*